

הנרי קיסינג'ר, הזר מבפנים

ג'רמי סורי

עד להגירתי לאמריקה", מספר הנרי קיסינג'ר, "סבלנו, משפחתי ואני, נידוי והפליה גוברים והולכים. אבי הפסיד את משרתו כמורה, אשר לשמה עבד כל חייו: ידידיהם של הוריי מנוער מאסו בחברתם. נאלצתי ללמוד בבית ספר נפרד". "אפילו כאשר נודע לי כעבור זמן", ממשיך מזכיר המדינה האמריקני לשעבר, "שגם לאמריקה יש בעיות גדולות, מעולם לא נשכח מלבי איזה מקור השראה הייתה לקרבנות הרדיפות, לבני משפחתי ולי במשך שנים של אכזריות וקלון. תמיד זכרתי את הרטט אשר חשתי כאשר טיילתי לראשונה ברחובותיה של העיר ניו יורק. כשראיתי חבורה של נערים התחלתי לעבור לצד השני של הרחוב כדי שלא ירביצו בי. ואז זכרתי היכן רגליי עומדות". עבור קיסינג'ר ועבור מהגרים רבים נוספים שהגיעו לארצות-הברית במאה העשרים, הייתה זו ארץ הישועה, שגדולתה "באידיאליזם שלה, באנושיות שלה ובתקוות האדם שנתגלמו בה".¹

אינטלקטואלים בני זמננו, טוען קיסינג'ר בצדק, מתייחסים בזלזול רב מדי למשקלן של חוויות הגירה מסוג זה.² בעשור האחרון מתנהל דיון ערני בשאלות של זהות, אך רק מעטים טרחו לבחון כיצד מאמצים האזרחים האמריקנים שנולדו מחוץ לארצות-הברית את הזהות האמריקנית אל לבם. אדרבה, רוב החוקרים מתמקדים בטענה שעל המהגרים נכפית מסגרת לאום צרה, המוגדרת

על פי הירארכיות של מגדר וגזע. קבוצות המהגרים עולות לכותרות דווקא בשל התנגדותן להגמוניה התרבותית והפוליטית הזאת, ומשום שהן מפוררות את הזהות האמריקנית המשותפת. בניגוד לתחושות שעליהן מספר קסינג'ר, אנו שומעים כי מהגרים רבים שהגיעו לארצות-הברית במאה העשרים מעולם לא הרגישו אמריקנים לחלוטין.³

ניתוחיהם של חוקרי ההגירה אינם מותירים מקום רב לתחושות החמות שמבטאים קסינג'ר ואחרים. לאמיתו של דבר, רבים מן המהגרים שהגיעו לארצות-הברית במאה העשרים ראו במקום מגוריהם החדש את הארץ המובטחת – "תקוותנו הגדולה ביותר, ואולי האחרונה", בעולם סוער והפכפך.⁴ ארצות-הברית אמנם הייתה נגועה בגזענות, בסקסיזם ובעוולות אחרות, אך היא גם סיפקה למהגרים הזדמנויות שלא היו קיימות בארצות אחרות. בעיני צעיר יהודי קסינג'ר, שמשפחתו נמלטה מאימת ההשמדה בגרמניה, הייתה אמריקה קרן אור בין ענני סערה אפלים. אף שלא הכיר את שפת הארץ ואת התרבות הציבורית הנהוגה בה, הוא זיהה בדרך החיים האמריקנית "אפשרות מתמדת להתחדשות", ומצא בכך "אצילות ואפילו יופי".⁵

בטקס השבעתו למזכיר המדינה, ב־22 בספטמבר 1973, הדגיש קסינג'ר בהתרגשות את ייחודה של החברה האמריקנית: "בשום מדינה בעולם לא יעלה על הדעת שאדם מן הרקע שלי יוכל לעמוד כך לצד הנשיא".⁶ הוריו של קסינג'ר, שחילצו את המשפחה מגרמניה הנאצית בשנת 1938 והביאו אותה לניו יורק, צפו כחולמים בעלייתו של בנם למשרה הבכירה ביותר בשירות החוץ האמריקני. "הם סולקו ממולדתם", הסביר קסינג'ר את התרגשותם של הוריו. "שלושה-עשר מבני משפחתנו נפלו קרבן לדעות הקדומות של האדם. הם התקשו להאמין ששלושים וחמש שנים אחר כך הגיע בנם למשרת המינוי הרמה ביותר בארץ".⁷ החלום האמריקני – חלום החירות, הצדק והאפשרויות הבלתי מוגבלות – היה מוחשי מאוד עבור קסינג'ר. במובנים רבים הוא מימש את החלום הזה. "חיי", הודה, "היו תלויים בכל כך הרבה אירועים מקריים שלא היו בשליטתי".⁸ קסינג'ר איננו אדם שעיצב את גורלו, אלא אדם שעוצב על ידי הנסיבות – נסיבות שאותן הפנים ושהבן היטיב להשתמש, מתוך הכרח וגם מתוך בחירה. בשנים שלאחר הצטרפותה של ארצות-הברית למלחמת העולם השנייה נפתחו בפני מהגרים מן הרקע שלו הזדמנויות חדשות: הממשלה גילתה נכונות לסייע להם לרכוש השכלה ולמצוא תעסוקה, ואישים פוליטיים רבי-עוצמה פרשו עליהם את חסותם משום שהבינו – לא פעם למרות צרות האופקים התרבותית שלהם – כי המהגרים יוכלו לתרום תרומה חשובה לאמריקה. אחרי

פרל הרבור מצאו עצמם המודרים בעמדה חדשה, שאפשרה להם לממש את זכויותיהם ולרכוש כוח. קיסינג'ר ניצל בחכמה את כל ההזדמנויות שנקרו בדרכו וכך הפך ל"זר מבפנים" – אחד מני רבים בעידן המלחמה הקרה.⁹ הקריירה שלו ממחישה את האופן שבו עוצבה מדיניות החוץ האמריקנית כמשחק גומלין מורכב בין "אאוטסיידרים" ובין אנשים מבפנים, בין דעות קדומות ובין זכויות-יתר.

ב

הנרי קיסינג'ר נולד בעיר פירת שבגרמניה בשנת 1923. את חמש-עשרה השנים הראשונות לחייו עשה באותה עיר קטנה, הסמוכה לנירנברג. אביו לוואיס היה מורה מכובד ואמו פאולה הייתה בת למשפחת סוחרים אמידה. למרות הישגיה המקצועיים חיה המשפחה בניתוק גמור מן האוכלוסייה הגרמנית של העיר, שמנתה 70,000 תושבים, והתגוררה בגטו יהודי יחד עם 2,500 יהודים נוספים. חיי החברה של המשפחה התנהלו סביב הקהילה המקומית ובית הכנסת האורתודוקסי באזור. הם סבלו ממידה הולכת וגוברת של חוסר סובלנות ואלימות מצד שכנים ומצד נאצים מקומיים. כשנמלטה המשפחה מגרמניה באוגוסט 1938, פחות משלושה חודשים לפני ליל הבדולח, כבר ריחפה מעל ראשיהם סכנת מוות. ואכן, הורי אמו של קיסינג'ר וקרובי משפחה אחרים שנותרו באירופה נרצחו בידי הנאצים. קיסינג'ר הבין היטב כי ההגירה לאמריקה הצילה אותו, את אחיו ואת הוריו.¹⁰

שנותיו הראשונות של קיסינג'ר בארצות-הברית לא התייחדו באירועים יוצאי דופן. בשנים 1938–1942 התגוררה המשפחה בושינגטון הייטס שבמנהטן, בקרבת יהודים אחרים שנמלטו מגרמניה. הנרי למד בתיכון המקומי ועבד במפעל מברשות כדי לעזור בפרנסת המשפחה. עם סיום התיכון למד במשך שנה ראיית חשבון בלימודי ערב בסיטי קולג'.

כשם שעליית הנאצים לשלטון אילצה את קיסינג'ר לצאת מגרמניה, כך חילצה אותו מלחמת העולם השנייה מקהילת המהגרים היהודים-גרמנים של ושינגטון הייטס. קיסינג'ר התגייס לשירות הריגול הנגדי של צבא ארצות-הברית ועשה בו חיל. במסגרת השירות רכש ניסיון וידע נרחב בתחומים כמו ממשל מקומי, ארגון פוליטי, שיקום כלכלי ומערכת היחסים בין הצבא לחברה

האזרחית – וכל זאת עוד לפני שמלאו לו עשרים וחמש.¹¹ הניסיון הזה פתח לפניו דלתות רבות, ובהן גם את שעריה של הרווארד – אוניברסיטת העילית של ארצות-הברית. קיסניג'ר הגיע להרווארד אחרי המלחמה כאיש צעיר שכבר הוכיח את יכולתו בניתוח ובפתרון מעשי של בעיות מורכבות. כסטודנט שהספיק לחזות במו עיניו באימי הנאצים הניעה אותו השאיפה למנוע את הישנותן של הזוועות. והיה לו מניע נוסף, חזק לא פחות: הרצון להשיג את ההצלחה המקצועית שנשללה ממשפחתו בגרמניה.

בימי לימודיו התגורר קיסניג'ר במעונות הסטודנטים הצפופים שהיו מיועדים ליהודים בלבד – גטו יהודי בהרווארד שאחרי המלחמה. חבריו ללימודים זוכרים אותו כאדם חמור סבר ורציני עד מאוד, עיקש וקודר טרם זמנו. הרברט אנגלהרדט, שהתגורר בקומה מתחתיו, מספר כי קיסניג'ר היה מבודד בקרב בני קבוצתו, לרבות מהגרים יהודים אחרים: "הוא היה כל הזמן רציני להחריד. מעולם לא גילה עניין רב בנשים. שניותו המפורסמת ורגישותו לדקויות לא ניכרו כלל בתקופת לימודיו לתואר ראשון".¹²

כסטודנט, כמרצה שלא מן המניין ולימים כפרופסור, שילב קיסניג'ר בין הידע המדיני שרכש מכלי ראשון ובין מחקר אקדמי מעמיק. הוא הרבה לכתוב על כך שארצות-הברית צריכה לגייס את יכולותיה הדיפלומטיות והצבאיות כדי להגן על ערכי יסוד. בשורה של מכתבים שחיבר בתחילת לימודיו לתואר שני, ושהועברו על ידי מוריו לפול ניצ'ה, ראש צוות תכנון המדיניות במחלקת המדינה, מתח קיסניג'ר ביקורת נוקבת על "ההססנות, ולפעמים אף הרדידות" שמסגירה המדיניות האמריקנית. הוא קרא לגייס את דעת הקהל לתמיכה בשימוש בכוח, ואולי אף בנשק גרעיני, כדי להגן על המדינה ועל מוסדותיה מפני סכנת ההתפשטות הקומוניסטית. כדי להימנע מן השגיאות הנובעות מפייסנות, טען, חייבת ארצות-הברית להפגין את עוצמתה בנחישות ובה בעת לחתור בעקביות ליצירת עולם נקי מאידיאולוגיות קיצוניות. בעיצומה של מלחמת קוריאה, אחרי מתקפת הפתע הסינית על הכוחות האמריקניים מצפון לקו הרוחב שלוששים ושמונה, כתב:

כל ההצהרות בדבר "הסדרים", "ועידות" ו"משא ומתן" מקורן בתפיסה המוטעית, שלפיה אפשר לפתור את המשבר הנוכחי [בחצי האי קוריא] בעזרת הגישה הפשרנית של אנשים שקולים. אלא שהעובדות לאשורן הן ששאיפות ההתפשטות הסובייטיות אינן מכוונות רק נגד עמדותינו. אלא נגד עצם קיומנו. כל ויתור יהפוך אפוא לקרש קפיצה להסתערויות נוספות.¹³

בהרווארד הקים קיסינג'ר את "הסמינר הבינלאומי" המפורסם, שהזמין צעירים בעלי שאיפות פוליטיות ממערב אירופה וממדינות לא-קומוניסטיות אחרות לדון באתגרים משותפים. באמצעות תכנית זו, שבראשה עמד משנת 1951 עד שנת 1967, ביסס לעצמו קיסינג'ר מעמד ייחודי של אדם המטפח קשרים חיוניים בין חברות. למעשה, הוא מיצב את עצמו גם כראש גשר בין הקהילה האינטלקטואלית לקהילה השלטונית. אף שהוסיף להיתקל פעמים רבות בדעות קדומות מצד אנשים שלא ראו בו איש אקדמיה של ממש וגם לא איש מעשה "אמיתי", הקריירה שלו נסקה בזכות יכולתו לנוע בקלות בין שתי הקהילות הללו, ובשלהי שנות החמישים כבר הפך לאחד האישים הקוסמופוליטיים המשפיעים ביותר של ימי המלחמה הקרה.

באופן אירוני, אולי, הקוסמופוליטיות של קיסינג'ר נטעה בו רגש לאומי עז. ניסיונו הרב ויכולתו להבין חברות זרות חיזקו בו דווקא את האמונה העמוקה בייחודיות האמריקנית. ארצות-הברית הייתה כמובן רחוקה משלמות, אך כחברה שנתברכה בעושר, בפתירות ובחופש היה בידה להציע הרבה מאוד למדינות שסבלו ממאות שנים של חורבן ושל מלחמות חוזרות נשנות. קיסינג'ר הצר על האופטימיות הנאיבית של אמריקנים רבים ועל תפיסתם השטחית, אולם בדומה לדמויות קוסמופוליטיות אחרות הבין גם הוא כי התכונות הללו מעידות דווקא על חוסן לאומי עז. לנוכח ההרס הנרחב ותחושת הייאוש שהותירו אחריהן שתי מלחמות העולם, ניחנה ארצות-הברית לבדה במשאבים הנדרשים של כוח, אנרגיה ושאפתנות כדי ליצור עתיד חדש לאירופה וליבשות האחרות. לאמריקנים אמנם יש ציפיות גבוהות מדי, סבר קיסינג'ר, אך עומד לרשותם כוח רצון עז שבאמצעותו יוכלו לשנות את העולם.

קיסינג'ר ביקש ליצור "קשרים רוחניים" בין עמים, וסבר שבאמצעות הקשרים הללו יבואו לידי ביטוי כוחה של ארצות-הברית וצדקתה במאבקה העולמי נגד הקיצוניות. היכרותו עם חברות אחרות הנגועות באלימות ובשנאה אפשרה לו להדגיש את ייחודה של האומה האמריקנית ואת תפקידה העולמי. כבן לדור מיוסר, שהמלחמה הפכה עבורו לעניין שבשגרה, הוא נטל על עצמו ליצור גרעין של מחויבות "לערכי האמת של הדמוקרטיה ושל ההתנגדות הרוחנית לקומוניזם". כך, צפה, "ייווצר הבסיס להבנה בינלאומית בין קבוצות של אנשים צעירים ומבטיחים". לסמינר הבינלאומי ייעד תפקיד נכבד – ליצור "זיקה רוחנית בין קבוצות של צעירים מארצות אחרות ובין ארצות-הברית".¹⁴

בשליחותה של גישה זו הפך קיסינג'ר את עצמו למתורגמן פוליטי ותרבותי בין החברה האמריקנית לחברות אחרות. הוא הציע לאמריקנים פרשנות של חברות זרות והסביר לזרים את מטרותיה של ארצות-הברית. במלאכה זו לא הסתפק קיסינג'ר ביצירת רשתות אישיות, אלא שאף להרבה יותר מכך: הוא עסק בגיבוש הסכמה סביב אמונות ליבה מסוימות, שהיו יקרות ללבם של האמריקנים; בשיקום הסדר הבינלאומי בחסותם של מנהיגים חזקים; בהרחבת השפעתה של ארצות-הברית בתחום הפוליטי והכלכלי ובבלימת ניסיונות ההתפשטות הקומוניסטיים. בסופו של דבר, הוא עסק במה שהייתה בעיניו מאז ומתמיד משימתה של הדיפלומטיה – יצירת עקרונות משותפים למדיניות חוץ יעילה.¹⁵

הסכמות בינלאומיות – אחד ההיבטים המרכזיים בתחום יחסי החוץ – נדרשות, לדידו של קיסינג'ר, לגמישות וליציבות כאחת. המדינאי חייב להגיע לפשרות, אך עליו גם להגן על ערכי המוסר המרכזיים. הדיפלומטיה עוסקת באינטראקציה בין חברות, לא ברלטיביזם תרבותי. בעיני קיסינג'ר הייתה המדינה האמריקנית – ההתגלמות הנעלה ביותר של הציוויליזציה המערבית בזמננו – ליבת הדיפלומטיה כולה ואמת המידה לכל הערכים הבינלאומיים. הוא סבר כי תמיכתה של ארצות-הברית הכרחית להבטחת זכויות האדם, הצדק והקדמה החברתית ברחבי העולם. במובנים רבים, הוא ייחס לארצות-הברית מהות רוחנית, שהפכה אותה לאמצעי ולתכלית גם יחד של מדיניות החוץ שלו.

קיסינג'ר היה שותף באופן אישי ורגשי לחלום האמריקני, שהתגלם בעיניו בדמותו של המשטר הנוהג בארצות-הברית. את קשריו המקצועיים והמדיניים, העתידיים להגדיר את דרכו, בנה על יסוד הפטריוטיזם העמוק שלו – שהיה אופייני למהגרים שהגיעו לאמריקה באותן שנים. נאמנות זו הקשתה עליו – למעשה, כמעט מנעה ממנו – למתוח ביקורת על המדינה האמריקנית. הקשר הרגשי שלו אליה היה חזק יותר מכל שיפוט אנליטי.

ההיסטוריונים שבויים יתר על המידה בהנחה שהלאומיות היא "מובנית" ו"מדומיינת". בגלל סיסמאות מעין אלה, תחושת הזיקה של הפרט כלפי המדינה והחברה מצטיירת בעיניהם כשטחית ובת חלוף. אולם נקודת מבט זו מחטיאה את עומקם האמיתי של הרגשות שחשו אנשים כמו קיסינג'ר כלפי מדינת הלאום. כפליט שניצל מהשמדה כמעט ודאית הוא נולד מחדש בארצות-הברית. האומה האמריקנית הצילה אותו, הפכה אותו לאזרח וסיפקה לו הזדמנויות מקצועיות. היא הפכה למעיין שממנו שאב את ערכיו. למעשה, מחויבותו למדינתו המאמצת הייתה כה חזקה, שההגנה עליה הצדיקה לדידו לעתים את הפרתם של ערכים אחרים.

כבר בתחילת דרכו האקדמית זיהו פוליטיקאים חדי עין את הפוטנציאל הטמון בקסינג'ר הצעיר. הוא אמנם הגיע רק זמן קצר קודם לכן לארצות-הברית, אך במהלך שירותו הצבאי במלחמת העולם השנייה עבר אינדוקטרינציה וקיבל הכשרה מרוכזת. השירות הצבאי, נהג קסינג'ר לומר, היה עבורו "תהליך של אמריקניזציה".¹⁶ אבל התהליך לא הסתיים בשנת 1945. קסינג'ר המשיך לטוות קשרים אישיים עם דמויות מן הממשל. את התמיכה האישית העיקשת ביותר קיבל מאנשים ששקדו בהרחבה על פרויקטים בחסות הממשלה – ובראשם פרופ' ויליאם יאנדל אליוט, המורה הקרוב אליו ביותר בהרווארד. בחסות ה"ניו דיל" והמציאות המתפתחת של ימי המלחמה הקרה, נהנה קסינג'ר, כמו מהגרים רבים אחרים בשעתו, מניידות חברתית ומקצועית רחבה.

בארצות-הברית של אותם הימים, שהייתה עדיין רוויה אנטישמיות וגילויים אחרים של חוסר סובלנות, הממשלה האמריקנית הציעה למהגר היהודי השאפתן את מרב האפשרויות, ולפיכך זכתה למרב הנאמנות מצדו. שום גוף אחר לא השקיע משאבים כה רבים ביצירת הזדמנויות חדשות ליהודים – בייחוד לאלה שחזרו לחיים האזרחיים אחרי שירותם הצבאי. הממשלה האמריקנית עודדה אוניברסיטאות דוגמת הרווארד לטפח יוצאי מלחמה יהודים, מימנה את לימודיהם ואפשרה להם לרכוש בתים במחיר מסובסד. יתר על כן, דוברי הממשלה העלו על נס את "האתיקה היודיאו-נוצרית" והגדירו את היהודים כחלק מן הגזע ה"לבן". במחצית השנייה של שנות החמישים, כששמות היהודים הפכו שכיחים יותר ויותר באוניברסיטאות ובמשרדי הממשלה, נעלמו בהדרגה הדיבורים על גזע "עברי" מן השיח הציבורי.¹⁷

ההיסטוריונים שחקרו את מדיניות החוץ האמריקנית נטו להתעלם, שלא בצדק, מהשפעת הרקע היהודי של קסינג'ר על התנהלותו בימי המלחמה הקרה. ככלות הכל, הסכנות שאיימו על קסינג'ר בימי חייו – רדיפות, גלות, מלחמה ודעות קדומות – נבעו מהיותו יהודי ותרמו לחיזוק זהותו זו. ההזדמנויות שלהן זכה בתחום האישי והמקצועי – ההגירה, השירות הצבאי, הגישה ללימודים אקדמיים ותרומתו לאסטרטגיה של המלחמה הקרה – לא מחקו את יהודיותו, למרות הקשיים שבהם נתקל. אדרבה, מבחינות רבות זהותו היהודית יצאה מחוזקת מן המבחנים הללו: היא התגבשה בהשפעת ההדרה המתמשכת שסבל

ממנה, מחד גיסא, ובהשפעת החסות שפרשו עליו דמויות רבות-השפעה מן הממסד, מאידך גיסא. בהרווארד, למשל, יכול היה קיסניג'ר לפתח תכניות חדשות ללימודים בינלאומיים, אך מבחינה חברתית הוא נותר "אאוטסיידר", כמו יהודים אחרים. אפילו כשהיה לפרופסור בעל שם לא עלה בידו לחדור למועדוני העילית בקמפוס. הוא מימש את החלום האמריקני, אך מעולם לא הצליח להימלט מחלום הבלהות של האנטישמיות. השנאה הישנה הזאת מוסיפה להטריד אותו גם בשנים האחרונות, לאחר עשורים של אינטגרציה יהודית מוצלחת בשדרה המרכזית של החברה האמריקנית, ובעידן שבו רווח קונצנזוס רחב בארצות-הברית בדבר שותפותה האסטרטגית והמוסרית עם ישראל.¹⁸

ההכרה של קיסניג'ר בדבר עומקה של האנטישמיות באמריקה רק התחזקה בעקבות הידוק קשריו עם הבית הלבן ועם הקונגרס – שבהם רווחו תמיד דעות קדומות נגד יהודים – ומינויו למזכיר המדינה. דווקא מי שהעניק לקיסניג'ר עוצמה חסרת תקדים בתחום מדיניות החוץ, הנשיא ריצ'רד ניקסון, הרבה להתלונן על "תכונותיו היהודיות" – חוסר נאמנות וניוון. כשזעם על העיתונות ועל ההדלפות מממשלו, הפיח ניקסון חיים חדשים בפחד מפני קנוניה יהודית. הוא חשד כי קיסניג'ר משתף פעולה עם יהודי אחד, מקס פרנקל, מעורכי הויו יורק טיימס, והסביר ליועצו צ'רלס קולסון: "הנרי כפייתי לגמרי בעניין פרנקל. הוא יהודי... תראה אם הוא שוחח עם פרנקל".¹⁹

מפעם לפעם הביע ניקסון בוז גלוי לרקע היהודי של מזכיר המדינה. בשנת 1973, כאשר זכה קיסניג'ר בפרס נובל לשלום בשל התפקיד שמילא בשיחות לסיום מלחמת וייטנאם, צלצל אליו ניקסון אכול-קנאה ויעץ לו כיצד לחלק את כספי הפרס. במהלך השיחה הרעים הנשיא בקולו: "אני לא הייתי נותן פרוטה לישראל". קיסניג'ר המופתע השיב: "בהחלט לא. זה לא בא בחשבון. אני אף פעם לא תורם לישראל". "אתה באמת לא אמור לעשות את זה", חזר ניקסון. "לא. זה לא בא בחשבון", אישר קיסניג'ר. אותה שיחה נותרה צרובה בזיכרונו גם כעבור יותר משלושים שנה. קיסניג'ר פרסם בספרו את תמליל השיחה, אך השמיט את החלק שבו חושד בו הנשיא בנאמנות כפולה – לארצות-הברית ולמדינה היהודית.²⁰

ביחסיו עם ניקסון ועם הציבור צר האופקים, עמד תמיד קיסניג'ר על המשמר כדי לצפות מראש האשמות בדבר קשר יהודי חובק עולם. הוא חשש מפני החשד העלול לבצבץ מתוך החדר הסגלגל ומחלקים אחרים בחברה האמריקנית. אך דווקא מאמציו להקדים תרופה למכה חייבו אותו לעסוק ישירות באנטישמיות ולא לעקוף את הנושא כפי שנהג בעבר. באוקטובר 1973, כשהתכונן להגיש

לאישור הסנאט רשימה של מינויים, הבחין קסינג'ר כי יש בה ריבוי ניכר של שמות יהודיים. בשיחה עם עוזרו דיוויד אבשר, הביע דאגה בעניין:

קסינג'ר: אני מוכרח לשמור מקום אחד לוואספי. אני יודע שבדת היהודית נחוץ מניין לתפילה, אבל לא ייתכן שכולם יהיו יחד בקומה השביעית [של מחלקת המדינה]. וואספי אחד. אפשר אולי לתת לי דבר כזה מטעמים קונגרסיונליים?

אבשר: אני מנסה. פשוט הצעתי את השמות הלא-נכונים.
קסינג'ר: הצלחת לבלבל אותי, [ג'וזף] ססקו, אתה יכול לתאר לעצמך את שורת השמות בקומה השביעית, קסינג'ר, ססקו, [הלמוט] זונפלד, [הנרי] וואליץ?

אבשר: היינו רוצים שאנשים יתייחסו לדברים בהומור.
קסינג'ר: זאת ארץ מוכשרת מאוד, אבל יש גבול. אולי איזה כושי...
אבשר: אני כבר קופץ לכנסייה הבפטיסטית להעיף מבט.²¹

זהותו של קסינג'ר כמהגר יהודי באמריקה חשובה לא רק מסיבות ביוגרפיות. יש בה כדי להסביר את העמדות שבחר לאמץ במהלך דרכו. ככל שיתפרסמו מסמכים נוספים על שנותיו של קסינג'ר במחלקת המדינה, כן נוכל לצפות לגל של מחקרים שיגלו מה עשה בדיוק. עד כה פורסמו כמה ספרים מצוינים המספקים הערכות יסודיות ומשכנעות בדבר הצעדים שנקט ותוצאותיהם.²² אולם השאלה הקשה יותר – שרבים מעדיפים להתעלם ממנה – היא מדוע: מדוע פעל כפי שפעל, מדוע נשמעו אנשים כה רבים לעצתו, ומדוע היה שנוי כל כך במחלוקת – אולי יותר מכל קובעי המדיניות האחרים. ההיסטוריונים של הדיפלומטיה אינם מצטיינים בתשובות לשאלות אלו. אנחנו נוהגים לתאר ולהעריך מדיניות לפרטי פרטיה, אך ממעטים לבחון את המניעים האישיים שמאחוריה.

אלא שמניעים כאלה יכולים להשפיע במידה רבה על מקבלי ההחלטות בתחום מדיניות החוץ, המונחים – כמו כל אדם אחר – על ידי סיבות אישיות מורכבות הכוללות רגש, זיכרון ודעות קדומות. אין להסיק מכך שמקבלי ההחלטות הם אנשים בלתי רציונליים, אלא שכדי להבין לאשורה את המדיניות שהם בוחרים להוביל עלינו להרחיב את מסגרת ההתבוננות שלנו.

אבחנה זו נכונה במיוחד לגבי קסינג'ר. יותר מכל מדינאי אחר במאה העשרים, הוא ביסס את פועלו בתחום מדיניות החוץ על ידע ועל השקפה מנומקת ובהירה. טרם כניסתו לתפקיד כתב קסינג'ר ספרים, מאמרים

ומכתבים רבים על דיפלומטיה, וכישוריו האינטלקטואליים לא דעכו מאז עזב את תפקידו כמזכיר המדינה. למרות התזוזות הרבות שעשה מטעמים טקטיים, הוא פעל בעקביות אסטרטגית מרשימה לכל אורך הדרך ודבק במערכת הנחות ואמונות יסוד שאפשרו לו לפענח עולם מורכב מאוד. זו הייתה אחת מסגולותיו המרשימות ביותר, ורבים מאלה שעבדו לצדו הזכירו אותה. קיסינג'ר ניחן בכישרון להתמודד עם כמויות אדירות של מידע מגוון ולזקק מתוכן דרכי פעולה שנראו פשוטות, לכידות ומעשיות. "מאז פגישתנו הראשונה הקשבתי תמיד לניתוחיו בהתפעלות עצומה", אמר ארנסט הנס ון דר בויגל, פקיד לשעבר במשרד החוץ ההולנדי ואחד מידידיו האירופים הקרובים של קיסינג'ר באמצע שנות החמישים. "הם מגיעים לרמה שכמעט אין פוגשים כמוה. אף פעם לא, בעצם... הוא אחד המוחות המבריקים ביותר של דורנו. הוא שופע גאונות מדהימה".²³

הברק של קיסינג'ר והמדיניות שהתווה היו כרוכים באמונתו בצדקת החלום האמריקני ובחששו מפני אלימות המונים וחוסר סובלנות. על בסיס חוויותיו כיהודי בגרמניה הוויימארית הניח כי מדינות דמוקרטיות סובלות מחולשה ונטויות תמיד לאחד משני הקצוות: אקטיביות יתרה או פאסיביות. רבים סבורים שהוא העדיף עולם של סדר ושל סמכות, אולם למעשה הוא ביקש לגבש הסדרים פוליטיים שיגנו על ערכים כמו סובלנות חברתית ועל ההירארכיה היציבה של הכוח הבינלאומי – שארצות־הברית בראשה. כך תרגם את החלום האמריקני למתווה פעולה עולמי ומעשי, וכך גם נאבק כיהודי נגד מה שהיה בעיניו סכנה מתמדת של הידרדרות הציוויליזציה לחשיכה נאצית (או סטאליניסטית) נוספת.

לימים הסביר קיסינג'ר כי בשנות ילדותו בגרמניה הוויימארית למד "על שברירותן של חברות ועל שברירותו של ההישג", והוסיף בהתרגשות: "צפיתי בהתמוטטותה של חברה שהייתה בטוחה מאוד – שהרי היהודים הגרמנים היו בשר מבשרו של המעמד הבינוני, והשתלבותם בחיים הגרמניים הייתה אפילו מוצלחת יותר מזו של יהודי ארצות־הברית בחייה של החברה האמריקנית". ניסיון השואה, לדבריו,

השפיע מאוד על השקפותיי בעניינים גלובליים, מפני שהוא טבע בי קוצר רוח כלפי אנשים המסתפקים בהצהרות נחרצות הגורמות להם להרגיש טוב יותר. ראיתי רוע בעולם הזה וידעתי שהוא קיים, ידעתי שיש דברים מסוימים

שצריך להילחם למענם והבנתי שאי-אפשר להתעקש ש[המציאות] תתאים
לאיזה מבנה אידיאלי שיצרת לעצמך.²⁴

בעקבות ניסיונו כמהגר וכיהודי, חש קיסינג'ר אי-נחת הן לנוכח האידאליזם מבית מדרשו של הנשיא וודרו וילסון והן לנוכח הריאליזם שייצג הדיפלומט האמריקני ואיש מדע המדינה ג'ורג' קינן. הוא הבין את הסכנה הנשקפת לדמוקרטיה שאינה מתגוננת בנחישות מפני איומים מבית ומחוץ, אך גם ידע שאין די בכוח הזרוע כדי להתמודד עם האתגרים הללו. אזרחים ומנהיגים זקוקים לדבר נשגב שבו יוכלו להאמין; הם זקוקים לתקווה ולהשראה. מדינה חזקה – שבראשה עומדים מנהיגים כריזמטיים ונאורים – הייתה, בעיני קיסינג'ר, סוללת ההגנה הטובה ביותר מפני הרוע שחוה כמהגר וכיהודי.

תיאור זה של דרך המחשבה של קיסינג'ר ושל מקורותיה איננו בגדר פרשנות גרידא; אפשר למצוא לו סימוכין ברורים ועקביים לכל אורך חייו של המדינאי. בפעילותו הדיפלומטית בכל רחבי העולם שאף קיסינג'ר להגן על האינטרסים האמריקניים באמצעות שיתוף פעולה עם גורמים אזוריים רבי-עוצמה, שרבים מהם היו לא-דמוקרטיים. סיפור חייו כיהודי וכמהגר הפך בכל מקום נושא לדיון דיפלומטי. הרקע הייחודי של האיש שנודע בכינוי "סופר קיי" סקרן תמיד את אלה שבאו עמו במגע והשפיע על מהלכיהם.

יותר מכל ניכר הדבר בפעילותו של קיסינג'ר במזרח התיכון. בחלק זה של העולם עלול היה מוצאו לזהות אותו עם צד אחד בסכסוך הערבי-ישראלי ולערער את מאמציו לנהל משא ומתן אפקטיבי עם כל השחקנים בזירה. בשנות השבעים התעמת קיסינג'ר חזיתית עם בעיות אלו והצליח – במהלך מבריק – להפוך את חוויותיו כמהגר וכיהודי למקור של כוח במגעייו עם הערבים ועם הישראלים כאחד. גם כאן הוא השכיל לשמש ראש-גשר בין חברות ולהפוך את זהותו הנתונה במבחן לנכס פוליטי. השפעתו העמוקה במזרח התיכון, והמחלוקת הממשיכה לרחוש סביבה, נובעות במידה רבה מן הרקע שלו וממחישות כיצד השכיל להפוך את נסיבות חייו למנוף מדיני. אצל הנרי קיסינג'ר האישי הוא הפוליטי. תכונה זו התגלתה כמועילה במיוחד בניווט המהלכים הדיפלומטיים מול ישראל ומול מדינות ערב.

קיסינג'ר היה אחד מני רבים שצפו כי מלחמה נוספת עתידה לפרוץ בין ישראל למדינות ערב, ולמרות זאת הופתע גם הוא בבוקר ה־6 באוקטובר 1973 בשמעו כי מצרים, סוריה ובעלות בריתן מתכוננות לתקוף את המדינה היהודית. עם זאת, הוא לא האמין כי הן תוכלנה להביס את ישראל בשדה הקרב. מלחמת ששת הימים הבהירה מעל לכל ספק את חולשת הערבים. מצרים וסוריה, סבר קיסינג'ר, נהגו בטירוף כשיזמו מלחמה נוספת שלא יכלו לנצח בה.²⁵

לפני פרוץ המלחמה היו גם מנהיגי ישראל שותפים לזלזול בכוחן הצבאי של מדינות ערב. הם התייחסו בביטול ליכולתו של האויב להתמודד עם העליונות הישראלית המוכחת בשדה הקרב. עוד בשעות הבוקר המוקדמות של יום הכיפורים, כשכוחות מצרים וסוריה היו עסוקים בהכנות האחרונות למתקפה, פסלה ראש הממשלה גולדה מאיר את האפשרות להנחית עליהם מכת מנע בדומה לזו שהנחיתו קודמיה במלחמת ששת הימים. היא האמינה שישיראל תוכל לבלום כל תוקפנות ערבית, וגם ידעה היטב כמה חשוב לשמור על עמדת המתגונן. "אם נתקוף ראשונים", הסבירה מאיר ליועציה, "לא נקבל עזרה מאף אחד".²⁶

אולם הכוחות הערביים הפגינו יכולת לחימה טובה יותר מכפי שצפו האמריקנים או הישראלים. ביום הראשון למלחמה הם חדרו אל תוך השטח שבשליטת ישראל בחצי האי סיני וברמת הגולן. המתקפה צברה תנופה ודומה היה שהערבים עומדים להנחיל לצה"ל מפלה. הצבא הישראלי התפכח חיש מהר מן האשליה שהוא בלתי מנוצח ומצא את עצמו מתגונן, מבולבל ואובד עצות. שר הביטחון משה דיין סקר את המהלומות שניחתו על ישראל בימים הראשונים למלחמה והזהיר כי הצלחותיו הראשוניות של האויב עלולות לסחוף המונים בעולם הערבי. הוא חשש כי עד מהרה תתעמת ישראל, המונה כשלושה מיליון יהודים, עם כשמונים מיליון אזרחים ערבים אחוזי התלהבות קנאית. "זוהי מלחמתה של ישראל נגד הערבים", הכריז.²⁷

ניקסון וקיסינג'ר היו מוטרדים פחות ממנהיגי ישראל מן המצב הצבאי החדש. הם האמינו כי הישראלים יצליחו בסופו של דבר לבלום את המצרים

ואת הסורים ואף ינחיתו עליהם מכת נגד יעילה. האמריקנים בחרו להתמקד בשאלה כיצד תוכל ארצות-הברית להפוך את המשבר הזה למנוף להגברת השפעתה באזור. קיסינג'ר שוחח עם הנשיא בשעות הראשונות של המלחמה והסביר לו כי המשימה הראשונית היא "לשים קץ לחימה, ואז יש לנצל את ההזדמנות ולבדוק אם אפשר לכפות עליהם הסדר".²⁸

קיסינג'ר פעל בערוצים דיפלומטיים בניסיון לשכך את התבערה. וושינגטון התייעצה תחילה עם מוסקבה, אך בסופו של דבר החליטה לנקוט יזמה. קיסינג'ר פתח בשורה של דיונים אינטנסיביים עם נציגי מצרים וישראל וכן עם השגריר הסובייטי בארצות-הברית, אנטולי דוברינין. "ידידך הערבים התנהגו כמו רמאים", נזף מזכיר המדינה בשגריר. "אנחנו מתייחסים לעניין בחומרה רבה. אנא מסור זאת לעמיתך בהקדם האפשרי".²⁹

ארצות-הברית התמהמהה תחילה ולא שלחה לישראל את הסיוע הצבאי שביקשה. קיסינג'ר אמר שכדאי להניח לניצים להכות זה בזה "יום-יומיים, עד שיירגעו קצת". אולם ב-13 באוקטובר 1973, לאחר הפצרות נואשות מירושלים, רבות פנייה אישית של גולדה מאיר לנשיא ניקסון, יצאה באישורו רכבת אווירית לישראל ובה משלוח חירום של ציוד צבאי. במהלך החודש שלאחר מכן העבירה ארצות-הברית לישראל אלפי טונות של אמצעי לחימה, תחמושת, ציוד אלקטרוני וחומרים אחרים. קיסינג'ר העדיף לשמור על פרופיל נמוך ביחסים בין שתי המדינות, אך לחצי המלחמה כפו עליו לבטא ביתר נחרצות את תמיכתה של וושינגטון בישראל.³⁰

בעזרת הסיוע האמריקני ניצחה ישראל במלחמה בסופו של דבר. בערב ה-15 באוקטובר 1973 הבקיע כוח בפיקודו של האלוף אריאל שרון את קווי הצבא המצרי, וזמן קצר לאחר מכן החלו יחידות של צה"ל לחצות את תעלת סואץ אל תוך שטח מצרים. הצבא הישראלי הצליח להדוף גם את הסורים מן השטחים שכבשו ברמת הגולן ולאיים על סוריה עצמה. אחרי התפנית במלחמה דיווח קיסינג'ר לנשיא כי ייתכן ש"העניינים מתחילים לזוז".³¹

מנהיגי ערב הנסוגים נשאו עתה את עיניהם אל ארצות-הברית, שתמצא פתרון דיפלומטי למשבר. במהלך הקרבות רכשה וושינגטון מעמד מיוחד; ישראל חשה עתה מחויבות עמוקה יותר לארצות-הברית עקב הסיוע שקיבלה. יוקרתה של ברית-המועצות, לעומת זאת, התערערה, ומדינות רבות איבדו את אמונן בה בגלל תמיכתה במלחמה ערבית כושלת נוספת. גם העובדה שמוסקבה לא קיימה יחסים של ממש עם ישראל קידמה ללא ספק את האינטרסים האמריקניים

באזור. "כל הגורמים במזרח התיכון", הסביר קיסינג'ר, "יודעים שאם הם רוצים שלום עליהם לעבור דרכנו". הוא החל לקצור את פירות המעמד הזה בימים האחרונים של מלחמת יום הכיפורים.³²

ה

קיסינג'ר הבין היטב כי תיאוריות הקנוניה בדבר כוח ההשפעה האגדי של היהודים מזינות את ציפיותיהם של הערבים, ואפילו את הכבוד כלפיו. אם היהודים אכן מנהלים את העולם, כפי שהניחו אנטישמים רבים, אזי קיסינג'ר – כיהודי העומד בראש מדיניות החוץ האמריקנית – נראה בעיניהם דמות כל-יכולה. דווקא הדעות הקדומות נגד היהודים חיזקו את יכולתו של קיסינג'ר לשחד, לשדל ולאיים. כשהתכוון למסעו למזרח התיכון בשנת 1973, לדוגמה, הבחין קיסינג'ר בציפייה המתוחה בקהיר לקראת ביקורו. הוא שוחח עם ברנט סקוקרופט, סגן העוזר המיוחד לענייני ביטחון לאומי, ושאל אותו:

קיסינג'ר: שמעת על המצרים? הם כבר מתכוננים לבואי.

סקוקרופט: יפה מאוד! הם באמת משהו מיוחד.

קיסינג'ר: בעולם הערבי המטורלל אני נחשב למין דמות מיתולוגית.

הערבים חושבים שאני קוסם.³³

קיסינג'ר תלה את תקוותיו בנשיא המצרי אנואר סאדאת וציפה כי זה יסייע לו לכונן יציבות במזרח התיכון בהנהגת ארצות-הברית. הוא סבר כי לסאדאת יש הכוח ליצור הזדמנויות דיפלומטיות חדשות. בזיכרונותיו הוא מספר על ההערצה שפיתח כלפי המנהיג המצרי כבר בפגישתם הראשונה ב-7 בנובמבר 1973, שבועיים בלבד אחרי תום המלחמה:

סאדאת הופיע לבוש מדי חאקי צבאיים, מעיל מוטל ברישול על כתפיו... הוא היה גבוה, כהה ומרשים יותר מכפי שציפיתי, ושידר חיוניות וביטחון. הכבוד הטבעי והעמידה האצילית שהקריין בן האיכרים הזה עמדו בניגוד להיסטוריה המהפכנית שלו, ובה בעת היו מרשימים ומרגיעים בצורה מוזרה. הוא העמיד פני אדיש.³⁴

סאדאת הסביר לקסינג'ר כי תכנן את המתקפה על ישראל בניסיון להשיב לערבים את כבודם וכדי להבהיר לישראלים שלא יוכלו לשלוט באזור בכוח הזרוע. המנהיג המצרי גם ביטא את תסכולו מן הפאסיביות שגילו האמריקנים במהלך המלחמה. הוא הבין כי הלוחמנות הערבית והברית עם מוסקבה רק מחזקות את התמיכה האמריקנית בישראל; לדבריו, הוא גירש ממצרים את יועצי הצבא הסובייטים ביולי 1972, בתקווה שארצות-הברית תאמץ תפקיד של מתווכת בין האינטרסים של ישראל לאלה של מדינות ערב. הוא לא רצה להרגיז את וושינגטון אלא לנצל לטובתו את ההשפעה האמריקנית. האסטרטגיה שנקט סאדאת עודדה את ארצות-הברית להפעיל על ירושלים לחץ לויתורים, בתמורה להבטחות המצרים כי קהיר תקדם את השלום ואת האינטרסים האמריקניים במרחב. "מצרים היא מנהיגת העולם הערבי", אמר סאדאת לניקסון ולקסינג'ר. "התחלנו לפעול לשיפור היחסים עם ארצות-הברית. ארצות-הברית מחזיקה בידה את כל הקלפים וישראל צריכה להישמע לה".³⁵

בעקבות מלחמת יום הכיפורים הבין המנהיג המצרי כי ניסיונותיו לחזק את כוחו באמצעות שיתוף פעולה עם ארצות-הברית מקבילים למאמציו של קסינג'ר להשליט סדר עולמי פרו-אמריקני בעזרת שליטים אזוריים חזקים ויציבים. וושינגטון לא ביקשה לשלוט ישירות במזרח התיכון וגם לא רצתה לבנות את ישראל כמדינה מבוצרת, המנותקת משכנותיה הערביות. מלחמת יום הכיפורים הבהירה לקסינג'ר כי המזרח התיכון זקוק לשורה של מדינות חזקות – מדינה יהודית ומדינות ערביות, עשירות בזכות הנפט ועניות בגלל המדבר – מאוזנות פחות או יותר ביכולותיהן הצבאיות. ברגע שמנהיגיהן של אותן מדינות יבינו כי לא יוכלו להכריע את האויב במלחמה, יבחרו בנתיב של שיתוף פעולה. בהתאם לתפיסתו רבת-השנים בשאלה כיצד על ארצות-הברית לנהל את "האזורים האפורים" של המלחמה הקרה, ביקש קסינג'ר להשתמש בכוח האמריקני כדי להבטיח איזון צבאי בזירה המזרח תיכונית ולייצב את היחסים בין הערבים ליהודים. לכך התכוון הנשיא ניקסון בהסבירו לחברי הקונגרס ש"אם היעדים שלנו הם השכנת שלום במזרח התיכון, מן הראוי שנגלה עניין מסוים בשכנותיה של ישראל". בלשונו של קסינג'ר, ארצות-הברית דחפה ל"מהפכה דיפלומטית", שתתבסס על "ניצחון המתונים" באזור.³⁶

סאדאת היה בדיוק "הערבי המתון" שלו נזקק קסינג'ר. הוא שלט במדינה חזקה ורב-השפעה ודחה את קריאות הקיצוניים להשלטת הסוציאליזם או סדר היום הדתי. הוא שאף לשותפות פעילה עם ארצות-הברית, וחשוב מכל – הוא ביקש לכונן במזרח התיכון מערכות יחסים בנות קיימא, שתשרתנה את

האינטרסים של מצרים אך תענינה גם על צורכיהן של ישראל ושל ארצות-הברית. הוא שאף באמת ובתמים להתקדם אל מעבר לשלב הסכסוך.

בעיני קיסינג'ר, סאדאת ניחן בתכונות של מנהיג המסוגל להגביה רום. בזיכרונותיו הפליג בשבחיו של הנשיא המצרי: "האיש הדגול הזה החזיק בחזון לעתיד, שאפשר לו לראות את המכשולים בפרספקטיבה הנכונה". בהתבטאות המזכירה את מעמדו שלו בחברה האמריקנית, הסביר קיסינג'ר: "סאדאת נשא בגבורה את הבדידות הבלתי נמנעת הכרוכה ב[תפקידו של] אדם המבקש להניע את העולם מן הקטגוריות המוכרות אל מקום שבו לא היה מעולם". במקום חוסר הסובלנות הדתית והעימותים הקנאיים, ביקשו סאדאת וקיסינג'ר להשליט "נורמליות" דיפלומטית ביחסים בין מדינות וקבוצות שונות. קיסינג'ר האמין שזוהי "ההזדמנות הטובה ביותר להתעלות מעל התפיסות המיושנות שבהן התבוסס המזרח התיכון מאז הקמתה של מדינת ישראל".³⁷

סאדאת תיאר את קיסינג'ר כ"פניה האמיתיים של ארצות-הברית, כפי שתמיד רציתי לראותה". לדבריו, מזכיר המדינה היה לו לידיד והם לא התקשו כלל "להבין איש את רעהו". שני האישים ביקשו להבטיח את עוצמתה של מצרים כמחסום בפני הקיצוניות הערבית וההתערבות הסובייטית. הם ראו בעיני רוחם מזרח תיכון יציב, הנשלט בידי מעצמות אזוריות שוות-כוח פחות או יותר – מצרים וישראל – המשתפות פעולה כדי לרסן את הכוחות הלוחמניים ופועלות בתיאום עם ארצות-הברית. "אני רוצה שנתקדם; שנגיע לשלום כולל", אמר סאדאת למחליפו של ניקסון, הנשיא ג'רלד פורד. "ואני רוצה שארצות-הברית תשיג זאת, לא ברית-המועצות".³⁸

קיסינג'ר ייצג את "פניה האמיתיים של ארצות-הברית", לדברי סאדאת, מפני שידע להעריך כוח והיה יהודי. המנהיג המצרי הניח כי מעמדו של קיסינג'ר כדיפלומט היהודי הבולט ביותר בזירה הבינלאומית מקנה לו השפעה ייחודית על ישראל. סאדאת התחייב "להסתדר" עם מנהיגי ערב האחרים, וציפה בתמורה שארצות-הברית תפעיל לחץ על ישראל. שר החוץ המצרי איסמעיל פאהמי התייחס בביטול לטענותיו של קיסינג'ר בדבר אי-נכונותה של ישראל להתגמש, ואמר לו: "רבין הוא הבחור שלך".³⁹ מזכיר המדינה לא הכחיש את ההנחה המובלעת בדבר הקשר בינו ובין ראש הממשלה הישראלי, והשיב: "אני צריך כמה חודשים כדי לעבוד עליו".⁴⁰

סאדאת היה משוכנע שמזכיר המדינה יצליח לכפות על ישראל לקבל את רעיון העברת השטחים למצרים. הוא לא רק ציפה שווינגטון תשתמש בכוחה

הצבאי והכלכלי כדי לשכנע את ישראל, אלא גם האמין שקייסניג'ר יוכל להפעיל עליה את השפעתו הייחודית. מנקודת מבטו של סאדאת, העובדה שקייסניג'ר היה "אאוטסיידר" באזור אפשרה לו לתווך בין הפלגים הניצים, ואילו זהותו היהודית העניקה לו את היכולת להניע את ישראל "מבפנים". תכונות אלו של "זר מבפנים" הפכו את קייסניג'ר שוב לבעל ערך מיוחד בעיני מנהיג כמו סאדאת.⁴¹

"מסע הדילוגים" של קייסניג'ר – שבמסגרתו נע ללא הרף בין קהיר, ירושלים ובירות אחרות – היה למעשה תולדה של מודל הקשרים הטרנס-אטלנטי שפיתח בסמינר הבינלאומי שיזם בהרווארד. הוא תמך עצמו לעמדה שבה יכול היה לשמש כחוליה החשובה ביותר בקשר בין מנהיגים שונים, והשכיל להפוך את דעותיהם הקדומות למכשיר הפועל לטובתו. וחשוב מכל, לא היה לו תחליף במגעים הפוליטיים בין הצדדים. קייסניג'ר היה זקוק לסאדאת כדי לשמור על מזרח תיכון מתון שבו ההשפעה האמריקנית תוכל להגיע לשיאה, וסאדאת היה זקוק לקייסניג'ר כמתווך יעיל בינו ובין ישראל. מזכיר המדינה היהודי שילב פוליטיקה אישית, דיפלומטיה מיומנת ואסטרטגיה רחבה ולכידה כדי לייצר יציבות במזרח התיכון. הוא הפך את עצמו לא רק לדמות "מיתולוגית" אלא גם לגשר בין חברות אויבות.

1

אבל קייסניג'ר לא הצליח לשלוט במנהיגי ישראל או בדעות שנשמעו בקהילה היהודית האמריקנית. סאדאת הפריז בהערכתו, כפי שהפריז בהערכת האחדות והכוח של היהודים בכלל. קייסניג'ר הרבה להתלונן על ההתנגדות שבה נתקל דווקא מצד יהודים בישראל ובארצות-הברית. "הם גועליים כמו הווייטנאמים", אמר לברנט סקורופט. בשיחה אחרת התלוצץ: "אני עומד להיות היהודי הראשון שיואשם באנטישמיות".⁴²

הישראלים ויהודי אמריקה חששו שקייסניג'ר נוטה לוותרים מפליגים לטובת הערבים דווקא בשל מוצאו. הם פחדו שהוא מוכן לסחור בביטחונה של ישראל רק כדי להרחיב את השפעתו הבינלאומית. מנחם בגין, מנהיג הליכוד ולימים ראש הממשלה, הזכיר לקייסניג'ר: "יהודי אתה. אינך הראשון

שהגיע למשרה גבוהה בארצות מושבו. זכור את העבר. היו יהודים כאלה, אשר מתוך תסביך שמא יגידו שבגלל יהדותם הם מפנים את פעולתם לטובת עמם, עשו את ההפך... יזהר נא, ד"ר קיסניג'ר, מפני עיוות כזה של מה שהוא חושב באובייקטיביות כביכול".⁴³

היהודים האמריקנים היו שותפים לדאגות אלו. הרב דניאל ג' סילבר מקליבלנד האשים את קיסניג'ר שהוא מתאמץ יתר על המידה להראות לערבים עד כמה עובדת היותו יהודי אינה משנה מאומה. גרשון ג'ייקובסון, איש ספרות יהודי מניו יורק, הסביר כי "קיסניג'ר גמר אומר לרכוש את אמונם של הערבים כיהודי, והוא עושה זאת על חשבונה של ישראל". נורמן פודהורץ, עורך המגזין קומנטרי, אמר לקיסניג'ר כי היהודים בישראל ובאמריקה חוששים כי הוא פשרן בנוסח צ'מברליין – מדינאי המבקש לפייס אויבים הנחושים בדעתם להשמיד את העם היהודי.⁴⁴

אכן, קיסניג'ר לא מימש את הציפיות של היהודים, אשר קיוו כי יילחם עבורם. הוא סירב בתוקף לקדם תביעות אתניות ודתיות במנותק מן האינטרס האמריקני במזרח התיכון. כפי שציין בזמנו יצחק רבין, קיסניג'ר העלה את חמתם של אלה אשר רצו לראות בו נציג של העם היהודי ולא מזכיר מדינה אמריקני. הוא הגדיר את יהודיותו באמצעות ארצות-הברית – לא באמצעות ישראל.⁴⁵

היה זה מכשול משמעותי בדרכו של קיסניג'ר – בייחוד כאשר נשא ונתן עם מנהיגים ישראלים – אך היו לכך גם יתרונות. איש מן היהודים שדיברו בגנותו של קיסניג'ר לא שכח כי הוא חווה על בשרו גילויים קשים של אנטישמיות. אף שמתחו עליו ביקורת על שלא עשה די למען העם היהודי, הוא עדיין היה אחד מהם. הוא עדיין היה חלק ממשפחתם. עובדה זו לא הבטיחה הסכמה בשאלות מדיניות, אך היא הניחה את היסודות לאמון בסיסי ולאמפתיה. מזכירי מדינה לא-יהודים לא יכלו להתברך בקשר מיוחד כזה עם ישראל.

הכלכלן הנרי רוזובסקי, דיקן אוניברסיטת הרווארד שהשתתף בכמה מפגישותיו של קיסניג'ר עם מנהיגים יהודים אמריקנים אחרי מלחמת יום הכיפורים, זוכר את הנינוחות ואת הכבוד ההדדי ששררו בשיחות האלה. למרות החששות שביטא רוזובסקי לנוכח תמיכתה הלא-מספקת של ארצות-הברית במדינה היהודית בדצמבר 1973, "הייתה זו פגישה כל-יהודית, עם דאגה ומחויבות משותפת למדינת ישראל". רוזובסקי זוכר שכאשר שוחחו הוא וחבריו עם מזכיר המדינה היהודי הראשון ידעו כי "אדם כקיסניג'ר לא יגוד בישראל".⁴⁶ דברים דומים אמר גם הרב אלכסנדר שינדלר, שדיבר בשם ארגונים יהודיים

אמריקניים רבים. שינדלר ומנהיגים יהודים אחרים רחשו כבוד לקיסינג'ר, מפני שהתרגמו "שבתוך תוכו הוא מחויב לישראל ולעם היהודי. הוא היה אולי אובייקטיבי, אך מעולם לא חש ריחוק".⁴⁷

קיסינג'ר פרט בדיוק על הרגש הזה. הוא ביקש מעמיתיו היהודים "להבין מה אנחנו מנסים לעשות" ו"להימנע מסיסמאות". הוא הזהיר אותם כי "ישראל תעמוד בסכנה גדולה" אם תמשיך להיות מבודדת ומוקפת באויבים לוחמניים, וביקש את עזרתם כדי להגיע לפשרה טריטוריאלית, בעיקר בחצי האי סיני, שתצמצם את ממדי הסכסוך באזור כולו. "עם קצת חכמה מצד הקהילה היהודית וידידי ישראל, נוכל אולי להצליח בכך... מובן שהממשל הזה לא ישתתף לעולם בצעד שיהיה כרוך, להבנתנו, בסכנה כלשהי לקיומה [של ישראל]".⁴⁸

גם במשא ומתן הישיר שניהל עם מנהיגי ישראל השתמש קיסינג'ר בתבונה באמונה בדבר קיומה של ברית בלתי מעוררת בין המדינות. כשנפגש עם ראש הממשלה יצחק רבין בספטמבר 1974 – חודש לאחר התפטרותו של ניקסון, ובשעה קשה במיוחד למאמצי השלום במזרח התיכון – הסביר קיסינג'ר: "פעמים רבות אנחנו קוראים על מחלוקות. ראשית, אין שום מחלוקת. שנית, אם יש – הרי שהיא מחלוקת בתוך המשפחה. אנחנו פועלים למען אסטרטגיה משותפת, שאחד ממרכיביה הוא ישראל חזקה". קיסינג'ר הזכיר למנהיג הישראלי את יחסיהם האישיים הקרובים לפני 1973, כשרבין היה שגריר בארצות-הברית: "במשך חמש שנים פעלנו יחד באווירת אמון וביטחון".⁴⁹

רבין הביע בתגובה רגשות דומים, למרות חששותיו המופגנים לנוכח קריאותיו של קיסינג'ר לווייתורים ישראליים למדינות ערב: "אנחנו בישראל מאמינים ששוררת ידידות בין שתי המדינות. אני באופן אישי חוויתי את הידידות הזאת, בייחוד אתך, ואנחנו מתכוונים במלוא הרצינות להמשיך בכך – להמשיך לדבר בגילוי לב, על בסיס של אינטרס משותף ושל הבנה משותפת". בעקבות דרבנו הנמרץ של קיסינג'ר, הסכים רבין להמשיך במשא ומתן לקראת נסיגה ישראלית מן השטחים שתבעו המצרים, ואף ניאות לנהל שיחות עם ירדן ועם סוריה. מזכיר המדינה, בתורו, התחייב לחזק את תמיכת ארצות-הברית במדינה היהודית ולהרחיב את היקף הסיוע האמריקני לישראל. קיסינג'ר ורבין האמינו כי יוכלו למצוא "פתרון קונסטרוקטיבי" לשאלות המטרידות את שתי בעלות הברית.⁵⁰

בתקופת כהונתו של קיסינג'ר גברו המחלוקות הציבוריות הפנימיות הן בישראל והן בארצות-הברית, אך היחסים בין מנהיגי שתי המדינות הלכו והתהדקו. יגאל אלון, סגן ראש ממשלת ישראל, שהיה אחד ממשתתפי הסמינר הבינלאומי של קיסינג'ר בהרווארד, אישר זאת: "בטחתי בו במידה שיכולתי

לבטוח בשר חוץ של כל מדינה אחרת. בטחתי בידידותו, אבל לא תמיד בשיפוטו. מעולם לא היה לי ספק שאני מדבר עם ידיד ישראל. בדרכו הוא היה נאמן לישראל".⁵¹

כשעזב קיסנינג'ר את תפקידו בינואר 1977 הוא כבר שרטט מחדש את מפת המזרח התיכון. המלחמה שפרצה בראשית כהונתו כמזכיר המדינה איימה להצית תבערה בכל רחבי המזרח התיכון – ולגרור התערבות של מעצמות-העל – אולם קיסנינג'ר הצליח לבלום את ההידרדרות ולהפיק את המרב מתוצאות המערכה, תוך יצירת מסגרת לשלום בין שתי המדינות החזקות באזור – ישראל ומצרים. הוא ניהל משא ומתן אינטנסיבי על הפרדת כוחות ועל החזרת שטחים שנכבשו בידי ישראל בחצי האי סיני. הוא ניצל את מלוא כוח ההשפעה האמריקני, הפציר ושיחד כדי להשיג את המטרה. וחשוב מכל, הוא הפך את ארצות-הברית למתווכת אמינה בין ירושלים לקהיר, מתווכת שגם הערבים וגם היהודים יכלו לבטוח בה.

מדיניותו של קיסנינג'ר במזרח התיכון שיקפה היטב את האסטרטגיה שנקט באזורים אחרים בעולם. המשטרים של ישראל ושל מצרים מילאו את תפקיד הסמכות המקומית, שנוהלה בעקיפין בידי ארצות-הברית וזכתה לתמיכתה. השלום לא כונן על בסיס צדק או דמוקרטיה אלא על יסוד יציבותם של משטרים. חירויות יסוד, להשקפתו של קיסנינג'ר, נשענות על הנהגה חזקה ונאורה ולא על קונצנזוס עממי. חזונו למזרח התיכון דמה במודע לאירופה של מטרניך או של ביסמרק הרבה יותר מאשר לנבואות הדתיות במקרא או בקוראן. הייתה זו השקפת עולם שקולה מאוד של יהודי-גרמני אשר ביקש להגן על ערכים מקודשים – ועל מורשתו שלו – מפני קיצוניות פוליטית. בדברים שאמר מעומק הלב בוועידת הנשיאים של הארגונים היהודיים המרכזיים בארצות-הברית בינואר 1977, הסביר קיסנינג'ר כיצד משתלבת עבודתו למען המדינה האמריקנית עם מוצאו היהודי:

חשבתי שלמען עתידה של מדינת ישראל ולמען עתידו של העם היהודי, חשוב שהצעדים שנקטה ממשלת ארצות-הברית לא ייתפסו כתוצאה של יחסים מיוחדים ואישיים; שהתמיכה בישראל לא תשקף רק את העדפויות האישיות אלא גם את האינטרסים הלאומיים הבסיסיים של ארצות-הברית, מעל ומעבר לזהותו של מי שמכהן במקרה במשרה בתקופה מסוימת. מעולם לא שכחתי כי שלושה-עשר מבני משפחתי נספו במחנות הריכוז, ולעולם גם לא אשכח כיצד נראו החיים בגרמניה הנאצית בעיני בן למיעוט נרדף. אולם אני מאמין שהיחסים בין ישראל לארצות-הברית נמצאים מעבר לשיקולים אישיים אלו.

אינני מאמין שהמצפון המוסרי של האנושות יניח לישראל לסבול כגטו, כפי שסבלו יהודים בארצות רבות לכל אורך ההיסטוריה. מדינת ישראל חופשייה ודמוקרטית במזרח התיכון היא צורך מוסרי של תקופתנו, ולכן כל ממשל [אמריקני] באשר הוא ישאף להגן עליה – ו[אף] יתבע משאר העמים שוחרי החירות בעולם כולו לתמוך בה.⁵²

לסיום דבריו שב קיסינג'ר והזכיר את אמונתו היהודית ואת חיבתו למדינת ישראל: "לכל אורך ההיסטוריה נהגו היהודים לומר: 'לשנה הבאה בירושלים'. הייתי רוצה לחשוב שבקרוב נוכל אנו לומר זאת במובן העמוק ביותר – בישראל שתהיה מקום בטוח, מקובל, המתקיים בשלום".⁵³

ז

מ בחינות רבות, חזונו של קיסינג'ר הפך למציאות. ערב ה־11 בספטמבר 2001 המשיכו ישראל ומצרים לשמור על השלום ביניהן. מפת המזרח התיכון ששרטט קיסינג'ר החזיקה מעמד לאורך עשרים וחמש שנות סכסוך, שהוסיף להתקיים בעצימות נמוכה בין ישראל לשכנותיה, לצד סכסוכים אחרים באזור. ארצות־הברית תיווכה בין הצדדים והייתה הפטרונות של המשטרים הנחשבים מתונים. היא הייתה המעצמה החיצונית השלטת באזור – והוכיחה זאת במהלך מלחמת המפרץ הראשונה, שבה הובילה קואליציה בינלאומית של כוחות, לרבות חילות משלוח ממדינות ערב, שהדפו את כוחות סדאם חוסיין מכוויית. המהפכה האיסלאמית באיראן אמנם גבתה מארצות־הברית מחיר כבד – היא איבדה בעלת ברית חשובה – אך המהפכה לא שינתה את הגבולות האזוריים ולא הציתה סבב נוסף של מלחמה בין ישראל למדינות ערב. יתר על כן, היא הבטיחה את הנגישות האמריקנית לנפט זול.

ועם זאת, הסדר הגיאופוליטי שהשליטה ארצות־הברית במזרח התיכון הסתיר בעיות פנימיות עמוקות. האסטרטגיה של קיסינג'ר חיזקה משטרים דיקטטוריים והגבירה את התסיסה בקרב ההמונים שנאנקו תחת עולם. מדיניותו הציגה את ארצות־הברית כפטרונותם של עריצים דוגמת סאדאת וממשיכו חוסיין מובארק, השאה של איראן, סדאם חוסיין והמלך פייסל בערב הסעודית. שליטים אלו שיתפו פעולה עם וושינגטון ובה בעת דיכאו באכזריות

את נתיניהם. מדיניותו של קיסניג'ר לא הפיגה את תחושות הכעס, המרירות והשאיפה לשינוי שרחשו בקרב החברות הערביות. השלום האמריקני במזרח התיכון תוחזק בידי מנהיגים ששלטו בבני עמם בכוח הזרוע.

קיסניג'ר הבין את חסרונותיה של המדיניות הזאת מנקודת מבט דמוקרטית ובכל זאת בחר להתעלם מהם – על אף הצהרותיו בזכות האידיאלים האמריקניים. כל הקריירה שלו התבססה על ההנחה שבעולם אכזר ואלים, ההגנה הטובה ביותר על החיים ועל החירות טמונה במנהיגות חזקה ולא בפוליטיקה דמוקרטית. המדינאות, לדידו של קיסניג'ר, מחייבת נקיטת גישה סובלנית כלפי גילויים של ברוטליות – אם אלה מונעים סבל רב יותר בעתיד. מנהיגים גדולים זקוקים לאומץ כדי לבחור ברע במיעוטו. ברוח זו פירש את ההיסטוריה בת זמננו: בשנות הארבעים יצאו ארצות-הברית ובריטניה לאחת המלחמות ההרסניות ביותר בתולדות האדם כדי להציל את אירופה מן החיה הנאצית. אחרי כניעתה של גרמניה נאלץ המערב לפרוש את כלי הנשק הקטלניים ביותר כדי להבטיח את המשך קיומה של הציוויליזציה אל מול התפשטות הקומוניזם. קיסניג'ר האמין כי ארצות-הברית חייבת לנהוג על פי ההיגיון הקשוח הזה גם במזרח התיכון: עליה להיעזר במשטרים לא-דמוקרטיים כדי למנוע מן האזור להעלות את עצמו לקרבן בלהבה של שנאת המונים.

קיסניג'ר סבר שהתחזקות הדמוקרטיה בארצות כמו מצרים וערב הסעודית רק תגביר את הסיכויים למלחמה. המונים זועמים נוטים להימשך לאנטישמיות ולביטויי שנאה אחרים; האלימות היא אפשרות פשוטה וזמינה עבורם. האם לא מוטב אפוא לשתף פעולה עם מנהיגים כמו סאדאת, המושלים בארצותיהם ביד רמה אך גם משתמשים בכוחם כדי לדכא קריאות עממיות למלחמה? האם לא מוטב להשלים עם כיבוש הגדה המערבית ועזה בידי ישראל כדי שאותם שטחים לא יהפכו בסיס למתקפות חדשות על המדינה היהודית? ארצות-הברית ביקשה להשכין יציבות פוליטית באזור בטרם תוכל לשאוף לרפורמה מרחיקת לכת. המזרח התיכון, כמו זירות אחרות בעולם, זקוק לממשלות מקומיות אמינות ורציונליות. רק לאחר שאותן ממשלות תוכחנה את עצמן, בתמיכת האמריקנים, תוכל וושינגטון "להניח להיסטוריה לעשות את שלה", כדברי קיסניג'ר.⁵⁴

ניסיונו האישי של קיסינג'ר כמהגר יהודי שהגיע מגרמניה לארצות-הברית, ויחסו הרגשי כלפי החלום האמריקני (או לפחות כלפי גרסה מסוימת שלו), לא היו הגורמים היחידים שקבעו את מדיניותו במזרח התיכון ובמקומות אחרים בעולם. מוצא אתני וזהות אינם משתנים בלתי תלויים שאפשר להסביר באמצעותם מהלכים של מדיניות חוץ. הם גם אינם סטטיים. תפיסתו של קיסינג'ר את מקומו בחברה האמריקנית השתנתה בהדרגה מזמן שירותו בצבא, דרך שנותיו בהרווארד ועד ימיו האחרונים בבית הלבן. בכל שלב בקריירה שלו הוא התאים את עצמו לתנאים המשתנים. זהותו האישית של קיסינג'ר, כמו גם עמדותיו המדיניות, התעצבו בדרכים שונות בהתאם למגוון רחב של נסיבות. ואף על פי כן, הרקע שממנו בא וחווייתו האישיות השפיעו עליו לכל אורך הדרך. כמהגר, קיסינג'ר ראה תמיד בארצות-הברית מקור לישועה: היא הצילה את משפחתו ואפשרה לו להגיע להישגיו המקצועיים. כל פעילותו כוונה אפוא ליעדים של חיזוק המדינה האמריקנית, ביצורה מפני אויביה מבית ומחוץ וחיזוק מעמדה בעיני האחרים. המדינה האמריקנית הייתה כה חשובה בעיניו, עד שההגנה עליה הצדיקה מבחינתו הפרה בוטה של עקרונות יסוד. דבקוּתו בעקרון "טובת המדינה" לא נבעה משיקולי ריאלי-פוליטיק גרידא, אלא הייתה עמוקה יותר – היא שיקפה את הקשר הרגשי של המהגר למולדתו החדשה. ניסיונו של קיסינג'ר כיהודי בעולם רווי אנטישמיות הפך אותו ל"אאוטסיידר" נצחי, גם כשהתאפשרה לו הגישה אל ליבת השלטון. למרות נאמנותו לארצות-הברית, ואף שזכה למעמד נכבד ולפרסום רב, הוא נתקל בכל שלב בקריירה שלו בדעות קדומות נגד יהודים – לא פעם דווקא מצד אותם אנשים שהעניקו לו כוח. חוסר הביטחון האישי שלו והתרפסותו בפני דמויות חזקות שיקפו את פחדיו המתמשכים מפני הדרה. כאדם שהיה עד לאכזריות האנושית, קיסינג'ר מעולם לא חש בטוח במעמד שרכש בחברה האמריקנית. הוא חשש תמיד שהוא מוקף אויבים; הוא חשש תמיד שמא יאבד הכל. לא כל המהגרים שהגיעו מרקע דומה לזה של קיסינג'ר היו שותפים לתפיסת עולמו; חוויות דומות עשויות להוליד השקפות שונות מאוד זו מזו. ועם זאת, ההיסטוריונים חייבים להכיר בכך שהתנסויות אישיות מסוימות מניעות את קובעי המדיניות ומשפיעות באופן מכריע על שאיפותיהם ועל

מעשיהם. לחוויותיו של קיסינג'ר כמהגר יהודי־גרמני חשיבות מיוחדת מפני שהן הוזכרו שוב ושוב על ידי המנהיגים החזקים שעמם עבד – לרבות ניקסון, סאדאט ורבין. הזיכרונות הקשים ודאי לא הניחו לו גם בשעה שהיה עסוק במשא ומתן לפתרון הבעיות במזרח התיכון. קיסינג'ר עוצב על ידי הרדיפות, השואה, מלחמת העולם השנייה והתקוות שטיפחה החברה האמריקנית לאחריה; והמדיניות שעיצב בתורו הטביעה את חותמה על האירועים הגדולים של הדורות האחרונים – מלחמת וייטנאם, מלחמת יום הכיפורים, השלום בין ישראל למצרים וגם המלחמה הנוכחית בעיראק.

ג'רמי סורי מלמד היסטוריה באוניברסיטת ויסקונסין-מדיסון. ספרו האחרון הוא הנרי קיסינג'ר והמאה האמריקנית (בלקנפ, 2007).

הערות

1. הנרי קסינג'ר, שנותי בבית הלבן, תרגם אהרן אמיר (תל אביב: ידיעות אחרונות, 1980), עמ' 250–251.
2. ריאיון של המחבר עם הנרי קסינג'ר, 26 באוקטובר, 2005.
3. לכמה מן המחקרים המעמיקים ביותר שנכתבו לאחרונה על תולדות ההגירה האמריקנית, ראה Donna R. Gabaccia, "Is Everywhere Nowhere? Nomads, Nations, and the Immigrant Paradigm of United States History," *Journal of American History* 86:3 (December 1999), pp. 1115–1134; Gary Gerstle, *American Crucible: Race and Nation in the Twentieth Century* (Princeton: Princeton, 2002); Mae Ngai, *Impossible Subjects: Illegal Aliens and the Making of Modern America* (Princeton: Princeton, 2004).
4. הנרי קסינג'ר לארתור מ' שליזינגר הבן, 8 בספטמבר, 1961, Box WH-13, Folder: Kissinger, Henry 4/19/61–12/2/61, Arthur Schlesinger, Jr. Papers, John F. Kennedy Presidential Library, Boston, Mass. (להלן ספריית קנדי).
5. הנרי קסינג'ר, דיפלומטיה, תרגם דוד בן-נחום (ירושלים: שלם, 2007), עמ' 812.
6. Henry Kissinger, *Years of Upheaval* (Boston: Little, Brown, 1982), p. 432 (להלן שנים של חתוכות). על הפגנת הרגש של קסינג'ר בטקס ההשבעה, ראה David Binder, "Kissinger Sworn," *New York Times*, September 23, 1973, p. 11. Praised by Nixon.
7. קסינג'ר, שנים של חתוכות, עמ' 431.
8. מתוך ריאיון מוקלט של הנרי קסינג'ר עם לואיז בוברוב, 11 בינואר, 2001, המוזיאון למורשת יהודית, ניו יורק.
9. כל הנושאים האלה נידונו באריכות בספרי Jeremi Suri, *Henry Kissinger and the American Century* (Cambridge, Mass.: Belknap, 2007) (להלן הנרי קסינג'ר והמאה האמריקנית).
10. למידע נוסף על שנות חייו הראשונות של קסינג'ר בפירת ועל השפעתן המעצבת, ראה סורי, הנרי קסינג'ר והמאה האמריקנית, פרק א.
11. ראה סורי, הנרי קסינג'ר והמאה האמריקנית, פרק ב.
12. מצוטט אצל Walter Isaacson, *Kissinger: A Biography* (New York: Simon and Schuster, 1992) (להלן קסינג'ר: ביוגרפיה), p. 61.
13. הנרי קסינג'ר לווייליאם אליוט, 12 בדצמבר, 1950, Folder: Memos–U.S. Strategy–, Kissinger, Henry, 1951, Box 27, Papers of William Y. Elliott, Hoover Institution Archives, Stanford, CA (להלן מסמכי אליוט). ההדגשה במקור.
14. קסינג'ר לאליוט, סתיו 1950, מסמכי אליוט, Folder: International Seminar, Harvard, 1951–1959, Box 2.
15. ראה מסמך שהכין קסינג'ר עבור ספר תדרוך של נלסון רוקפלר, "Recommended Position: U.S.–U.S.S.R.," May 15, 1968, Folder 8, Box 5, Series 35, Record Group 15, Nelson

A. Rockefeller Papers, Gubernatorial, Rockefeller Archive Center, Pocantico Hills, New York; Henry Kissinger, "The Policymaker and the Intellectual," *The Reporter*, March 5, 1959, pp. 30–35.

16. מתוך ריאיון של וולטר אייזקסון עם קיסנינג'ר בשנת 1988. ראה אייזקסון, קיסנינג'ר: ביוגרפיה, עמ' 40, 56–57.

17. על התגבשות השיח אודות האתיקה ה"יודאי-נוצרית" בארצות-הברית, ראה Mark Silk, "Notes on the Judeo-Christian Tradition in America," *American Quarterly* 36:1 (Spring 1984), pp. 65–85; David A. Hollinger, *Science, Jews, and Secular Culture: Studies in Mid-Twentieth Century American Intellectual History* (Princeton: Princeton, 1996), pp. 17–41; Deborah Dash Moore, "Jewish GIs and the Creation of the Judeo-Christian Tradition," *Religion and American Culture* 8:1 (Winter 1998), pp. 31–53.

18. ריאיון של המחבר עם קיסנינג'ר, 12 בספטמבר, 2006.

19. תמליל שיחתו של ריצ'רד ניקסון עם צ'רלס קולסון בפגישתם ב-1 בינואר, 1973. מצוטט אצל Stanley I. Kutler, ed., *Abuse of Power: The New Nixon Tapes* (New York: Free Press, 1997), p. 191. מקס פרנקל היה מהגר יהודי שהגיע מגרמניה לארצות-הברית, וכמו קיסנינג'ר עשה את שנות נעוריו המאוחרות בשכונת וושינגטון הייטס שבניו יורק. ראה Max Frankel, *The Times of My Life and My Life with The Times* (New York: Random House, 1999).

20. תמליל שיחת טלפון של קיסנינג'ר עם ניקסון, 16 באוקטובר, 1973, מופיע באתר האינטרנט של חוק חופש המידע של מחלקת המדינה של ארצות-הברית: <http://foia.state.gov/SearchColls/CollsSearch.asp> (להלן אתר חוק חופש המידע). גרסתו הלא-מלאה של קיסנינג'ר לאותו תמליל מופיעה בספרו, הנרי קיסנינג'ר, משבר: ניהול מדיניות החוץ במלחמת יום כיפור וביציאה מווייטנאם, תרגום יצחק טישלר (ירושלים: שלם, 2004), עמ' 225.

21. תמליל שיחת טלפון של קיסנינג'ר עם דייוויד אבשר, 3 באוקטובר, 1973, אתר חוק חופש המידע. קיסנינג'ר מניח כאן בטעות שסיסקו גם הוא יהודי, אולם למעשה סייסקו היה בן למהגרים לא-יהודים מאיטליה. ראה מאמר ההספד שהתפרסם בוויינגטון פוסט ב-24 בנובמבר, 2004, עמ' B7.

22. ראה Robert Schulzinger, *Henry Kissinger: Doctor of Diplomacy* (New York: Columbia, 1989); Jussi Hanhimäki, *The Flawed Architect: Henry Kissinger and American Foreign Policy* (New York: Oxford, 2004); Margaret Macmillan, *Nixon in China: The Week that Changed the World* (Toronto: Viking Canada, 2006); Robert Dallek, *Nixon and Kissinger: Partners in Power* (New York: HarperCollins, 2007).

23. Ernst Hans Van der Beugel, Oral History, chapter 7, Archive Location 2.21.183.08, Inventory 60–65, National Archive, The Netherlands. אני מבקש להודות לפלוריס קונרט על העזרה בגישה לחומר של ון דר בויגל, וכן לדניאל קלייוונט שתרגמה את עדותו של ון דר בויגל.

24. מתוך ריאיון מוקלט של קיסנינג'ר עם בוברוב, 11 בינואר, 2001.

25. תמליל שיחת טלפון של קיסנינג'ר עם ראש הצוות בבית הלבן, אלכסנדר הייג, 6 באוקטובר, 1973, 08:35; תמליל שיחת טלפון של קיסנינג'ר עם ניקסון, 7 באוקטובר, 1973,

14:07, אתר חוק חופש המידע. ראה גם "Indications of Arab Intentions to Initiate Hostilities," (circa summer 1973), Folder: Rabin/Kissinger (Dinitz) 1973, January–July [2 of 3], Box 135, Henry Kissinger Office Files, NSC Files, Nixon Presidential Materials Project, National Archives, College Park, Maryland (להלן מסמכי ניקסון).

Abraham Rabinovich, *The Yom Kippur War: The Epic Encounter that Transformed the Middle East* (New York: Schocken, 2004), p. 89, ראה גם עמ' 65–100 (להלן מלחמת יום הכיפורים); ראה גם אבי שליים, קיר הברזל: ישראל והעולם הערבי, תרגם יעקב שרת (תל אביב: משכל, 2005), עמ' 311–316.

27. דברי דיין מובאים אצל רבינוביץ, מלחמת יום הכיפורים, עמ' 219.

28. תמליל שיחת טלפון של קסינג'ר עם ניקסון, 6 באוקטובר, 1973, 09:25, אתר חוק חופש המידע.

29. תמליל שיחת טלפון של קסינג'ר עם אנטולי דוברינין, 6 באוקטובר, 1973, אתר חוק חופש המידע.

30. תמליל שיחת טלפון של קסינג'ר עם הייג, 6 באוקטובר, 1973, 12:45, אתר חוק חופש המידע.

31. תמליל שיחת טלפון של קסינג'ר עם ניקסון, 16 באוקטובר, 1973, אתר חוק חופש המידע.

32. מזכר של שיחה בין קסינג'ר, ג'יימס שלזינגר, ויליאם קולבי, האדמירל תומס מורר וברנט סקורופוט, 19 באוקטובר, 1973, מסמך ממסד נתונים דיגיטלי של הארכיון לביטחון לאומי, <http://nsarchive.chadwyck.com.ezproxy.library.wisc.edu> (להלן הארכיון לביטחון לאומי).

33. תמליל שיחת טלפון של קסינג'ר עם סקורופוט, 18 באוקטובר, 1973, אתר חוק חופש המידע.

34. קסינג'ר, שונים של תהפוכות, עמ' 636.

35. מזכר של שיחה בין אנואר סאדאת, חוסני מובארק, איסמעיל פאהמי, ניקסון, קסינג'ר וג'וזף סייסקו, 1 ביוני, 1975, הארכיון לביטחון לאומי.

36. מזכר של שיחה בין קסינג'ר, ניקסון, סקורופוט ומשלחת דו־מפלגתית של הקונגרס, 31 במאי, 1974, הארכיון לביטחון לאומי. באשר לניתוחו של קסינג'ר בדבר "האזורים האפורים", ראה Henry Kissinger, "Military Policy and Defense of the 'Gray Areas,'" *Foreign Affairs* 33 (April 1955), pp. 416–428.

37. קסינג'ר, שונים של תהפוכות, עמ' 638, 647.

38. אנואר אל־סאדאת, סיפור חיי, תרגם אהרן אמיר (ירושלים: עידנים, 1978), עמ' 220; מזכר של שיחה בין סאדאת, מובארק, פאהמי, פורד, קסינג'ר וסיסקו, 1 ביוני, 1975, הארכיון לביטחון לאומי.

39. מזכר של שיחה בין סאדאת, מובארק, פאהמי, פורד, קסינג'ר וסיסקו, 1 ביוני, 1975, הארכיון לביטחון לאומי; מזכר של שיחה בין סאדאת, פאהמי, קסינג'ר, איילטס ורודמן, 30 במאי, 1974, הארכיון לביטחון לאומי.

40. מזכר של שיחה בין סאדאת, פאהמי, קיסינג'ר, איילטס ורודמן, 30 במאי, 1974, הארכיון לביטחון לאומי.
41. מזכר של שיחה בין סאדאת, פאהמי, קיסינג'ר, איילטס ורודמן, 30 במאי, 1974, הארכיון לביטחון לאומי; סאדאת, סיפור ח"י, עמ' 220. אדוארד שיהאן, דיפלומט אמריקני ששירת במזרח התיכון, טוען כי מנהיגי ערב הסעודית האמינו אף הם כי לקיסינג'ר יש יכולת השפעה אישית רבה על ישראל. ראה: Edward R.F. Sheehan, *The Arabs, Israelis, and Kissinger: A Secret History of American Diplomacy in the Middle East* (New York: Reader's Digest, 1976), p. 75.
42. תמליל שיחת טלפון של קיסינג'ר עם סקורופט, 18 באוקטובר, 1973, 22:45, אתר חוק חופש המידע; תמליל שיחת טלפון של קיסינג'ר עם ג'יימסון, 2 בנובמבר, 1973, אתר חוק חופש המידע.
43. נאום של מנחם בגין בכנסת ב־13 בנובמבר, 1973, מובא בעיתון הארץ ב־16 בנובמבר, 1973, עמ' 5. אחרי מלחמת יום הכיפורים הייתה העיתונות הישראלית רוויה השמצות נגד קיסינג'ר. ראה הארץ, 2 בנובמבר, 1973, עמ' 7-8; הארץ, 6 בנובמבר, 1973, עמ' 4; הארץ, 7 בנובמבר, 1973, עמ' 6; הארץ, 22 בנובמבר, 1973, עמ' 5; הארץ, 6 בדצמבר, 1973, עמ' 7; מעריב, 29 באוקטובר, 1973, עמ' 2; מעריב, 2 בנובמבר, 1973, עמ' 13; מעריב, 16 בנובמבר, 1973, עמ' 17; ידיעות אחרונות, 2 בנובמבר, 1973, עמ' 8; ידיעות אחרונות, 8 בנובמבר, 1973, עמ' 24. עוד דווח כי קבוצה ימנית קיצונית בישראל שכרה רוצחים להתנקש בחייו של קיסינג'ר. ראה "Bare Plot to Kill Kissinger," *Chicago Tribune*, January 14, 1977, p. 1. אני מבקש להודות לעוזר המחקר שלי, ד"ר גיל ריבק, שעזר לי למצוא ולתרגם את המקורות הללו.
44. מתוך Ralph Blumenfeld and the staff and editors of The New York Post, *Henry Kissinger: The Private and Public Story* (New York: Signet, 1974), p. 254; מזכר של שיחה של קיסינג'ר עם אנשי רוח יהודים אמריקנים, 6 בדצמבר, 1973, הארכיון לביטחון לאומי.
45. יצחק רבין, יצחק רבין משוחח עם מנהיגים וראשי מדינות (בהשתתפות איתן הבר) (גבעתיים: רביבים, 1984).
46. ריאיון של המחבר עם הנרי רוזובסקי, 7 ביולי, 2006.
47. הערות של הרב אלכסנדר שינדלר בוועידת הנשיאים של הארגונים היהודיים המרכזיים בארצות-הברית, 11 בינואר, 1977. מובא בוועידת פוסט, 12 בינואר, 1977, עמ' A16.
48. מזכר של שיחה של קיסינג'ר עם אנשי רוח יהודים אמריקנים, 6 בדצמבר, 1973, הארכיון לביטחון לאומי.
49. מזכר של שיחה בין יצחק רבין, קיסינג'ר ואחרים, 11 בספטמבר, 1974, הארכיון לביטחון לאומי. בשנים 1969-1973 הרבה קיסינג'ר להיפגש עם רבין בוועידות. מערכת היחסים בין השניים הייתה הדוקה, כנה ומלאה אמון. לתיאור פגישותיהם, ראה מסמכי ניקסון, Boxes 134-135, Henry Kissinger Office Files, NSC Files.
50. מזכר של שיחה בין רבין, קיסינג'ר ואחרים, 11 בספטמבר, 1974, הארכיון לביטחון לאומי. הסיוע השנתי של ארצות-הברית לישראל גדל מ־492 מיליון דולר ב־1973 ל־2.6 מיליארד דולר ב־1974. ראה "Israel: U.S. Foreign Congressional Research Service Report, 1974.

www.fas.org/sgp/crs/mideast/ הדו"ח מופיע גם באתר Assistance," updated 26 April, 2005
IB85066.pdf

51. דברי יגאל אלון מצוטטים אצל Richard Valeriani, *Travels with Henry* (Boston: Houghton Mifflin, 1979), p. 208.

52. נאומו של קיסינג'ר לפני ועידת הנשיאים של הארגונים היהודיים המרכזיים בארצות-הברית, מלון פייר, העיר ניו יורק, 11 בינואר, 1977, מובא בתוך 76 *Department of State Bulletin* (January 31, 1977), p. 90 (להלן עלון מחלקת המדינה).

53. עלון מחלקת המדינה, עמ' 90, ההדגשה שלי.

54. ריאיון של המחבר עם קיסינג'ר, 26 באוקטובר, 2005.